

**19. YÜZYILDAN MACERAPEREST BİR KÂŞİF:
İBNÜLCEMAL AHMET TEVFİK VE VELOSİPET İLE BİR CEVELÂN***

**An Adventurer Explorer From 19th Century:
Ibnulcemaal Ahmet Tefvik and Velosipet İle Bir Cevalan**

Mürsade Meryem KILIÇ¹

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD.,
m.meryemkilig@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4807-5346.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 04.05.2024

Kabul/Accepted: 28.06.2024

DOI:

10.20322/littera.1478268

Anahtar Kelimeler

gezi, İbnülcemaal Ahmet
Tevfik, gezi edebiyatı, Bursa,
ülslup.

ÖZ

Gezip görülen yerlerden elde edilen izlenimlerin titizlikle seçilerek edebî bir metin dairesinde işlendiği coğrafya ve mekân odaklı bir tür olarak gezi, Türk edebiyatının en eski anlatılarından biridir. Gezi yazarlarının tarih boyunca yurt içi veya yurt dışı birçok coğrafyayı ziyaretiyle başlayan anlatı, hem okur hem de yazar için deneysel bir serüven sunmaktadır. Diğer yandan gezi metinleri ekonomi, coğrafya, mimari ve sosyal tarihe ışık tutarak geçmiş anlamada bir araç görevi taşımaktadır. Gezi metinleriyle yalnızca coğrafya değil bir şehrin veya bölgenin ekonomik veya siyasî yapısı, tarihî veya toplumsal değerleri takip edilebilir. Bu bağlamda gezi metinleri sosyokültürel tarih için de bir başvuru kaynağıdır.

İbnülcemaal Ahmet Tefvik'in, bisikletiyle yola çıktığı Bursa gezisi gezi edebiyatında, gezi metodu bağlamında ender seyahatlerden birini oluşturmaktadır. 1800'lü yılların sonunda gerçekleştirilen gezinin yöntemi ve içeriği geziyi de dönüştürmüştür. Bu sayede yazar Bursa'nın en ücra kasabalarının 19. yüzyıldaki yansımalarını yakalayabilmiştir. Yazarın gezi yöntemi olarak bisikleti tercih etmesi, metnin ayrıntılarını seçimde temel odak noktası olmuştur. Bursa üzerine yazılan gezi metinleri arasında en ayrıntılı bakışlardan birinin İbnülcemaal Ahmet Tefvik'e ait olduğu görülmektedir. Bununla beraber Velosipet İle Bir Cevalân, özellikle üslup ve anlatım teknikleriyle incelenmesi gereken edebî bir gezi metnidir. Yazar metninde kullandığı tekniklerle kurgusal metinlere yaklaşmış, bununla beraber merkezini geziden hiç ayırmamıştır. Yazar gezi edebiyatı için öngörülür bir atılımla pek çok anlatım metodunu gezi edebiyatı dairesinde yeniden yorumlamış ve okurun dikkatine sunmuştur. Çalışmada ayrıca orijinal metin ve düzeltilmiş metin karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

ABSTRACT

Keywords

travel, Ibnulcemaal Ahmet
Tevfik, travel literature,
Bursa, stylistic

Travel is one of the oldest narratives, as a genre focused on geography and places, in which impressions obtained from the places visited are meticulously selected and studied within literary texts. With the beginning of travel from domestic to abroad, travel also offers both readers and authors about experimental adventure. On the other hand, travel has a mission about understanding the century by lightning economy, politics, geography, architecture and social history. Travel is not just about the geography but also includes information about the economic or political structure or historical and sociological of the area.

* Bu çalışma 14-16 Ekim 2022 tarihinde "Bursa'nın Edebiyatı/Edebiyatın Bursa'sı" isimli sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

As an adventurer civil servant İbnülcemal Ahmet Tevfik, at the end of the 1800s, has traveled to Bursa by means of a bike and this travel is a rare example of the method of travel. Thanks to the bike he has an opportunity to recognize Bursa's community, village, and town. Thus, it is evident that İbnülcemal Ahmet Tevfik's perspective is the most meticulous work. Moreover, Velosipet ile Bir Cevalân is a literary travel that should be evaluated in terms of stylistics and the techniques of narrative. The author has studied about a range of techniques of narrative which could be interpreted visionary attempt in his era in the work. In this work, the original text and the corrected text will be evaluated comparatively.

Atıf/Citation: Kılıç, M. M. (2024), "19. Yüzyıldan Maceraperest Bir Kâşif: İbnülcemal Ahmet Tevfik ve Velosipet ile Bir Cevalân", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 10/3, 372-393.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mürsade Meryem KILIÇ, m.meryemkilig@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşu ile birlikte serüveni başlayan "gez-" eylemi, edebiyatın kadim türlerinden biri olan "gezi"nin en mühim oluşturusudur. Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten dünyaya sürgün ve dahi arayışlarının birer keşif gezisi sayılmasının sebebi, "dolan-", "dolaş-" gibi, muhatapın herhangi bir hareketlilik sağlamasının "gez-" fiiline işaret etmesidir. Fakat edebî bir tür olarak "gezi", yazarının yurt içi ve yurt dışına yaptığı gezilerde gördüklerini özenli bir anlatımla yansıttığı, okurda gezip görme istediği uyandıran metinler olması üzerine müstakil varlığını kurmuştur. (Özdemir, 2007: 214-215) Gezi yazarının gezdiği coğrafyaya dair detayları aktarmada, "eklektik" bir bakışa sahip olduğu bir gerçektir. Ayrıca gezi, klâsik edebiyatta Evliya Çelebi'nin izinde seyahatname türünün 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı ile kademeli bir değişim göstermiş yeni bir formudur. Dolayısıyla gezi edebiyatı, diğer edebî türler gibi, Tanzimat döneminde kendi içinde radikal dönüşümlere uğramış türler gibi zamanla da söz konusu değişim ve dönüşümler silsilesi, sürekli işlemiştir. Bu bağlamda türe dair sorgulamaların önemli bir ayağını, yazarların gerek eserlerinin ön sözlerinde gerek ise sonsözlerinde bulunan gezi poetikalarını irdelemekten geçmektedir. (Kılıç, 2020: 18) Yazarların gezi kitaplarında ilginç ve azımsanmayacak sıklıkla önsöz kullanmaları, türe dair hâlâ soru işaretlerinin bulunduğunu açıklar niteliktedir. Nitekim gezi metinlerinde ortalama bir tanımla beraber metinlere türsel bir sınır çizilse de aslında gezi yazarlarının edebî şahsiyetleri, coğrafyaya ve metne karşı tutumları, metnin ve türün şekillenmesinde başat rol oynamaktadır. Bu yüzden gezi türü bağlamında, şeffaf bir görüntüden ziyade bulanık bir panoromadın bahsedilebilir. Öyleyse denilebilir ki, gezinin tanımından ziyade metinlerdeki görünüşleri, türün "ne"liği hususunda en önemli yardımcıdır. Ancak ve ancak tek bir yazarın gezi türü bağlamında eserleri kronolojik olarak takip edilerek gezi yazarlığı ortaya konulabilir yahut dönemler ve eğilimler yine yazarlar ve eserleri üzerinden kontrolü gerçekleştirilerek türün biçim ve içerik özelliklerinin iskeleti oluşturulabilir.

Tüm bu unsurlar bir tarafa bırakıldığında, Türk edebiyatı içerisinde gezi metinlerinin velud bir görünüm arz etmesi, hâlâ tercih edilen ve gündemde bir edebî tür olduğunu da doğrulamaktadır. Bu denklemin ayrıca bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte değişen ve dönüşen dünyada doğrudan coğrafyanın tecrübe edilmesinden ziyade sanal turlara rağbetin artması yahut dünyanın artık bilinen bir nesne olması hasebiyle ilginin uzay seyahatine doğru kayması bileşenlerinin eklenmesine rağmen bozulmadığı da görülmektedir. Coğrafyanın gerek gezi yazarı

gerek ise okuru için hâlâ dikkati çeken büyüğü korunmuş olup söz konusu etki, yalnızca okur ve yazar arasındaki bir nevi sır olarak kalmıştır. Bu durumun en sağlam örneklerinden birini Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"si oluşturmaktadır. Çelebi'nin "Seyahatname"si hâlâ üzerine konuşulan, düşünülen; sırlarına tam olarak vâkıf olunamamış bir matruşka özelliğindedir. Böylesi bir üslup ve derinlik, kuşkusuz gezi yazarları için de mükemmelen bir temsil hükmündedir. Temsiliyetin yanı sıra, gezi yazarlarının ayrıca üstâdın ayak izlerine basarak onu aşma doğal amacıyla, eserlerin nitelik ve niceliğini arttırmakta veya değişen dünyanın argümanlarına uygun olarak gezi türü bağlamında bambaşka yeni söyleyişlere rastlanmaktadır.

Söz konusu değişen dünyanın yol ayrımı/virajında bulunan İbnülcemal Ahmet Tefvik, *Velosipet İle Bir Cevalân*(1900) ile böylesi bir dönüşümün somut ve heveskâr tanığı ve dahi pratisyenidir. Öncelikle ifade edilmelidir ki yazarın hayatı üzerine bilgiler maalesef sınırlıdır. Fakat İbnülcemal Ahmet Tefvik'in dönemin Redif Kumandanı Mirliya Cemal Paşa'nın oğlu olup 1281 doğumlu olduğu arşiv belgelerinden doğrulanmaktadır². Babası Mirliya Cemal Paşa, Sadaret Başyaveri olduğu gibi Bursa'da Redif Kumandanlığı yapmıştır.³ Ayrıca arşiv belgeleri Ahmet Tefvik'in Mekteb-i Sultani'yi bitirdiğini de göstermektedir.⁴

İbnülcemal Ahmet Tefvik Bey'in tiyatrodan şiir ve inceleme yazılarına kadar her bir türün temsiliyetini sağlayan eserler verdiği görülmektedir. İlk eseri olan *Vélosipèd İle Bir Cevalân Hüdavendigâr Vilâyetine Doğru*⁵ 1896 yılında yayımlanır. 1899'da yayımlanan *Amel-i Nazar-ı Rehber- i Fotoğrafya* ve 1909'da yayımlanan *Teshil-i Fotoğrafya*, İbnülcemal Ahmed Tefvik'in fotoğrafa olan hususi ilgi ve muhabbeti dolayısıyla fotoğraf üzerine teferruatlı ve açıklayıcı iki eser vermesine sebep olmuştur. Bir monografi çalışması olan *Ebu Eyyub el-Ensârî* isimli eserine 1902'de yayımlanma izni verilir.⁶ 1908 senesinde *Hürriyet-i Millet* ismini taşıyan şiir kitabı ile millî şiirler yazması dönemi için, bir devlet memuru olarak hayli cesur bir adımdır. Yazarın ayrıca *İstibdadın Son Günü yâhud Zavallı Valide* isimli 5 perdelik bir tiyatro eseri mevcuttur. Eser 1910'da yayımlanır. Tüm bilgiler ışığında yazarın aydın bir çevrede yetiştiğine, kendisinin de Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten sonra devlet memuriyetinde görev aldığı; hem verdiği eserlerle hem de eğitimi sebebiyle dönemin aydınlarından biri olduğu hükmüne varılabilir.

1. Kâşif'in Yol Defteri: Velosipet ile Bir Cevalan

İbnülcemal Ahmet Tefvik'in ilk eseri olan *Vélosipèd İle Bir Cevalân Hüdavendigâr Vilayeti Dahilinde*, 1900'de Yuvanaki Panayotidis Matbaası'ndan yayımlanır. Eser 2006 yılında Cahit Kayra tarafından ilk kez sadeleştirilerek Latin harflere aktarılmış; Nezaket Özdemir bir yıl sonra aynı eseri aynı metot ile *Bisikletli Bursa Gezisi* ismi ile yayımlamıştır. Cahit Kayra'nın çalışması, eserin orijinalinde bulunmayan, 19. yüzyıl sonunda Bursa'nın çeşitli

² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya/Kutu No: 115, Gömlek No. 9.

³ İlgili belgeler için bkz: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya/Kutu No: 392 Gömlek No. 125.

⁴ Hassa Ordu-yı Hümayunu Erkân-ı Harbiye ikinci şube müdürü Kaymakam Hacı Cemal Bey'in oğlu Ahmed Tefvik Bey'in, Mekteb-i Sultaniye ücretsiz olarak kabulü hususunda gereğinin yapılması" Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya/Kutu No: 161, Gömlek No. 63

⁵ Çalışmada Latin harflerine aktarılmamış, Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndan(15151 SÖ 1898 1316) eserin birinci baskısı kullanılmıştır: *Vélosipèd ile Bir Cevalân*, Yuvanaki Panayotidis Matbaası, 1312, Dersaadet.

⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya/Kutu No: 548, Gömlek No. 35. " Ahmed Tefvik Bey".

görünümleri ile fotoğraflandırılmıştır. Ayrıca Kayra, eserin girişinde bulunan “Mukaddime” kısmını çalışmasının sonuna “Bisiklet Üzerine” başlığı ile almıştır. “İfade-i Meram” kısmını ise giriş bölümü olarak “Ufak Bir Seyahat Kararı” başlığı ile vermiştir. Nezaket Özdemir ise metnin bölümlendirilmesine sadık kalarak bahsi geçen bölümleri “Sunuş” ve “Önsöz” başlığı altında vermiştir.

Vélosipèd İle Bir Cevlân, İstanbul’dan vapurla Bursa’ya bisikletli bir geziyi ihtiva etmektedir. İbnülcemal Ahmet Tevfik’in 1890’ların sonunda “Hüdavendigâr Vilayeti” Bursa’ya, adı ve kim olduğu henüz bilinmeyen bir ahabı ile yaptığı bisikletli gezi, dönemi için hem cesur hem de yenilikçi bir hamle olarak değerlendirilebilir. Cesareti “vélosipèd”in henüz yaygınlaşmadığı, hâlihazırda bulunan “vélosipèd”lerin de kullanımının bugünkü bisikletlere kıyasla hayli zor olduğu düşünüldüğünde gezi aracı için “vélosipèd”i tercih etmesinde yatmaktadır. Ayrıca dönemi içinde düşünüldüğünde istibdadın koyuluğu giderek artarken bir paşa oğlu ve devlet memuru olarak sadareti arkasında bırakması bir diğer ilginç noktadır. İbnülcemal Ahmet Tevfik’in şartlarında yetişmiş bir paşa evladı, Anadolu’yu sadece görmek için hem de halkın haberdâr bile olmadığı bir araçla gezmektedir. Bir diğer atıf noktası ise eser boyunca sır gibi saklanan “yol arkadaşı” hadisesidir. Zaman zaman İbnülcemal Ahmet Tevfik’in çabaları ile ilerleyen söz konusu gezideki yol arkadaşına dair hiçbir malumat verilmemiş aksine ismi ve hayatına ilişkin en küçük detay bile gizlenmiştir. Fakat yolculuk mevzusunda yol arkadaşı, hayati bir rol üstlenmektedir. Yolculuk boyunca refiğin ehemmiyetinden ve yol arkadaşlarının benzer ilgi ve hayat görüşlerine sahip olduğu fikrinden (Şen, 2019: 26) hareketle aslında İbnülcemal Ahmet Tevfik’in refiğinin de benzer şekilde kendisi gibi maceraperest bir aydın olabileceği yargısı çıkarılabilir.

Eserde Bursa’ya ait pek çok unsuru aktarırken ayrıca olumlu ve ümitvâr tavrı dikkati çekmektedir. Kayra, eserin önsözünde aynı yıllarda Bursa’ya giden Dr. Şerafettin Mağmumi’nin orada karşılaştığı tabloya dair hayli karamsar olduğunun altını çizerek İbnülcemal Ahmet Tevfik’in “conformist” bir tavırla suya sabuna dokunmadan sadece coğrafyanın olumlu yönlerine odaklandığını, Mağmumi’nin ise “Jön Türk” olmasını vurgulayarak aslında iki farklı yazarın şahsi konumlanışlarının aynı coğrafyayı anlatmada nasıl farklılıklar yarattığını göstermektedir.⁷ Dolayısıyla belli noktalarda Kayra’nın görüşlerine katılmamak elde değildir. Fakat İbnülcemal Ahmet Tevfik’in Bursa gezisi özelinde ayrıca belirgin bir gezgin kimliği oluşturduğu, söz konusu durumun da gezi metni ve edebiyatının artık yeni bir minvalde düşünüleceğini de sezilmektedir.

1.1. Velosipet ile Bir Cevlân’a Biçimsel Perspektif

“Gezi”, yazarların tasarrufu ile kendi içerisinde pek çok eğilimin yakalanabildiği bir edebî türdür. Dolayısıyla “gezi”nin kapsamı ve “ne”liği üzerine pek çok soru işareti hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bununla beraber yazarların şahsi tasarrufları, metni ve zihniyeti kavramada daima birincil rehberdir. *Velosipet İle Bir Cevlân*, İbnülcemal Ahmet Tevfik’in ilk edebî eseri olmasının yanı sıra Tanzimat’tan sonra Anadolu’ya açılış hamlesi olarak da değerlendirilebilir. Metni oluşturan içsel dinamiklerin tahlilinden evvel metnin dışsal özellikleri inceleyerek

⁷ İbnülcemal Ahmed Tevfik, *Vélosipèd ile Bir Cevlân*(Çev. Cahit Kayra), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

hem yazarının gezi eylemini gerçekleştirmesinin sebepleri üzerinde konuşma imkânı bulunabilir hem de 19. yüzyılın sonunda gezi türünün görünümü daha yakından irdelenebilir.

Vélosipèd İle Bir Cevelân'da bahsi geçen gezi, eserin basım yılı 1312 Rûmî, 1896/1897 Miladî olduğu için ya aynı yıl yahut bu tarihten önceki bir zamanda İbnülcemal Ahmet Tefvik ve yanında olduğu bilinen lakin ismi verilmeyen bir arkadaşı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüldüğü üzere eserin basım yılı net verilmişken gezi zamanı⁸ eserin satır aralarında dahi bahsedilmemiştir. Eserin ilk basımındaki ismi “Vélosipèd İle Bir Cevelân Hüdavendigâr Vilâyetine Doğru” adını taşır. Nezaket Özdemir aynı eseri “Yüzyıl Önce Bisikletle Bursa” adı ile Cahit Kayra ise “Vélosipèd ile Bir Cevelân 1900’e Doğru İstanbul’dan Bursa’ya Bisikletli Bir Gezi” ismi ile Latinize edip sadeleştirerek yayımlar.

Her iki çeviri de ana metinden büyük ölçüde uzaklaşmış, yeniden bir yaratım olarak değerlendirilebilir. Örneğin *Vélosipèd İle Bir Cevelân*'ın orijinalinde yalnızca kapak, iç kapak ve sayfa 16’da bisiklet ve bisiklet tekerinden oluşan bir resim bulunurken Kayra ve Özdemir’in metinleri, yüz yıl önce Bursa’ya dair harita ve fotoğraflarla verilmiştir. Eserin ilk sayfası olan “İfade” başlıklı bölüm Kayra’nın çevirisinde bulunmamaktadır. Bununla birlikte metnin başında bulunan “Mukaddime” bölümü Kayra’nın eserinde kitabın sonuna “Bisiklet Üzerine” başlığı ile verilmiştir. Metin ayrıca çalışmacılara kolaylık olsun diye bir “Dizin” ile bitirilmiştir. Metnin orijinalinden yalnızca manzum kısımlar olduğu gibi alınmış, bunlar dışındaki tüm ögeler günümüz Türkçesinde karşılığı olabilecek sözcüklerle yahut doğrudan sadeleştirilerek aktarılmıştır. Özdemir’in metninde ise bölümlendirmeye sadık kalınarak metin sadeleştirilip, fotoğraflar eklenerek yayımlanmıştır.

Metnin büyük bir çoğunluğunu mensur bölümler oluşturmakla birlikte İbnülcemal Ahmet Tefvik, gerekli olduğunu düşündüğü hususlarda kendine ait olduğu tahmin edilen manzumelere de yer vermiştir. Şiirlerin bugüne kadar bir başkasına ait olduğu üzerine herhangi bir bulgu rastlanmamış olmakla birlikte yazarın 1908’de basılan *Hürriyet-i Millet*⁹ isimli bir şiir kitabının da olması, bu girişimin İbnülcemal Ahmet Tefvik’in şiir denemelerinin bir girişim olarak düşünülebilir. Metnin söz konusu manzum parçaları, edebiyatımızda uzunca bir süre seyreden nesrin şiirden kopamama eğilimi olarak okunmakla birlikte metnin ağırlık noktasının mensur parçalar olması, yazarının şair hassasiyeti, coğrafya ve şair arasında kurulan duygusal bağın şiirle daha kuvvetli bir şekilde araçsallaşması olarak da yorumlanabilir.

a. Metnin Yazılış Nedeni

İbnülcemal Ahmed Tefvik’in *Vélosipèd İle Bir Cevelân* isimli gezi kitabı 1800’lü yılların sonunda İbnülcemal Ahmed Tefvik’in adından bahsedilmeyen bir arkadaşı ile birlikte öncelikle Galata rıhtımından vapurla Mudanya’ya varış ve sonrasında Bursa’yı bisikletli gezmesi, izlenimlerini de anlatması üzerine kurulmuştur. Metnin “Mukaddime”

⁸Yavuz Köse gezi zamanının 22 Temmuz 1899 olduğunu belirtir fakat eserin ilk baskısı defalarca taranmasına rağmen tarih hususunda henüz bir mâlumât elde edilmemiştir. Köse’nin argümanı delillendirilmediği için hâlâ teyide muhtaçtır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Köse, *Bicycling into Modernity in the Late Ottoman Empire: Ahmed Tefvik and his Bicycle Travelogue, Entertainment Among Ottomans* (Ed. Ebru Boyar, Kate Fleet), Koninklijke Brill NV, Leiden, 2019: 192.

⁹ İbnülcemal Ahmed Tefvik, *Hürriyet-i Millet*, (Yayınevi Bilgisi Bulunmamaktadır), 1908.

ve “ifade” bölümü tamamlandıktan sonra bulunan “Ufak Bir Seyahat Kararı” başlıklı bölüm, metnin yazılış nedenini doğrudan vermektedir:

“Temmuz ortasına doğruydu, ufak bir seyâhat icrâ etmek vârid-i hâtır oldu. İki hafta kadar bisiklet ta’limi etmiş olan refikim dahi fikrime takayyüd verdi. Biraz mülahazadan sonra refikime:
-Bursa’ya gidelim, yollar pek güzel, civardan her ne tarafa gitmek arzu ediliyorsa orada şose vardır. Şehir mezkûr merkez vilâyet olmak hasebiyle Hüdâvendigâr vilâyetinin her meşhur beldesi şose vasıtasıyla ona kesb-i irtibât eyliyor. Vel-hâsıl biz orada nâ-mütenahi bir meydân-temâşa- vâs’i bir sâha-yı tefric bulabileceğiz’ dedi. Müta’alâm kabul edildi. Maksudımız yorulmaksızın görmek, meşakkatsiz eğlenip gezmek olduğu için Mudanya’ya kadar vapurla gidip derrâce ile seyahatimize oradan mübâşereti kararlaştırarak.” (İbnülcemal AhmedTevfik, 1312: 14)

Metnin girişinden de anlaşılacağı üzere İbnülcemal Ahmed Tevfik arkadaşı ile konuşurken yolları güzel hatta şoseli, bisiklet kullanımına uygun, Bursa’ya bir gezi planlar. Söz konusu geziye ansızın karar verilmiştir. Fakat belli ki zihinde bisikletli bir gezi yapma düşü vardır. Çünkü gezi planlanırken bisiklete uygun yolları olduğu için Bursa tercih edilmiştir. Gezinin amacı ise yalnızca dilediğince yeni yerler görmektir. Şoselerle zaten mamur bir payitaht şehri olan Bursa ise en isabetli tercihtir. Bu bağlamda ayrıca denilebilir ki gezinin amacı, gezi metnini de şekillendirmektedir. 1890’lu yılların sonunda bir Osmanlı aydınının sadece Anadolu vilâyetini görme ve bisiklet tutkusunu birleştirerek bir gezi gerçekleştirmesi evvelâ ciddi bir cesarettir. Dolayısıyla gezinin memuriyet veya birtakım zorunluluklardan tamamen bağımsız bir şekilde coğrafyaya yaklaşımı söz konusudur. Bu yaklaşım şüphesiz metnine de yansımıştır. Öncelikle yazar keyfî bir rotaya sahiptir. Gezi rotasını bağlayıcı tek unsur, bisikletin altından kalkabileceği bir güzergâhın daha fazla tercih unsuru olarak sayılmasıdır. Böylece yazar, çoğunlukla merkezî konumdaki yerleri gezmiş, izlenimlerini de bu doğrultuda aktarmıştır. Bu bağlamda Köse, İbnülcemal Ahmed Tevfik’in Avrupalı yeni turist tipinin öncüsü olduğunu hatta avangart “flâneur”un kapısını araladığını ifade etmektedir (Köse, 2019: 187). Fakat “flâneur” gezinin gezi metinleri öncelikle geziye çıkış amaçları bakımından ana amacı yalnızca gezi üzerine kurulu metinlerden ayrılmaktadır. “Flâneur” gezin geziye bir amaç doğrultusunda çıkmaz. Onun gezileri, Rousseau’nun “yalnızgezer”ine benzer şekilde düşlemlerini çoğaltmaya odaklıdır. Fakat İbnülcemâl Ahmet Tevfik’in, eserinin de başında belirttiği gibi bisikleti için en uygun yollara sahip Bursa’yı dolaşmaktır. İkinci dikkat çeken husus da “flâneur” gezi rotası ile İbnülcemâl Ahmet Tevfik’in uğradığı yerler, halkla teması flâneur gezginden ziyadesiyle farklılaşmaktadır.

Ana amacı yalnızca gezi üzerine kurulu metinlerde gezilecek olan coğrafya, gezinin tek tutkusudur. Denilebilir ki gezin, coğrafyanın câzibesine kapılıp yolculuğa başlamıştır. Bununla beraber bu tür metinlerde gezin yazar, gezeceği coğrafya için geziye henüz çıkmadan veya geziden sonra notlarını derlerken anlatacağı coğrafya ile ilgili zengin bir içerik için hazırlık yapmıştır. İbnülcemal Ahmed Tevfik’in aniden gelişen gezi rotasına rağmen eserinde gezeceği coğrafya ile ilgili de araştırmalar yapması bu durumu doğrulamaktadır:

“Mudanya kasabası, Gemlik Körfezi’nin sâhil-i cenubisinde ve Bozburun’un cenub-i şarkîsi karşısında vâki’ gâyet latîf ve pek eski bir kasabadır.

Mirliyâ nâmı ile en evvel inşa edilip Makedonya kralı beşinci Filip tarafından tahrib edilen şehrin harabeleri kâle ve âsâr-ı sâiresinin bakiyeleri kasaba-yı mezkure garbında çâryek(çeyrek) mesafede olan bâkîdir.

(...)

Kasaba-yı mezkure Orhan Gazi Hazretleri tarafından feth olunarak damime-yi memâlik-i İslâm kılındığı zaman ‘Muntânyâ’ ismi ‘Mudanya’ suretinde zebân-zed olup kalmıştır.” (İbnülcemal Ahmed Tevfik, 1312: 41)

Gezinin amacının gezi metnini şekillendirdiği gibi, gezgin biçimlerini anlamaya da yardımcı olmuştur. Örneğin yazarların memuriyetten kaynaklı zorunlu seyahatleri sonucu kaleme alınan gezi metinlerinde yazarlar çoğunlukla halkın arasına katıldığı için tarihî ve turistik mekânlardan ziyâde sosyal unsurların ağırlıkta olduğu metinler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İbnülcemal Ahmet Tevfik, bahsi geçen Bursa gezisinde daha fazla insanı ve yöreyi tanımak için sosyal hayata katılmıştır.

İbnülcemal Ahmet Tevfik’in *Vélosipèd İle Bir Cevlân*’ı ana amacı sadece gezi olan metinler grubunda yer aldığından dönemi için öncü bir gezgin tipi “flaneur gezgin”i de müjdelemektedir. Çoğunlukla “kentsoylu” olan flaneur gezginlerin coğrafyaya bakışları estetik bir seçicilikte saklıdır. Flaneur gezginler, kendilerini bağlayıcı hiçbir unsur olmadan oluşturdukları gezi rotalarının önemli bir kısmını, yolculuk seyrine ayırmıştır.(Kılıç, 2020: 73) Seyahattaki keyfilik, yazarın kentsoyluluğu, gezinin önemli bir kısmının yolculuğa ayrılması hatta flaneur gezginlerin prototipi olan romantik gezginlerin şiirsel anlatımının *Vélosipèd İle Bir Cevlân*’da manzum parçalarla desteklenmesi gibi özellikler İbnülcemal Ahmet Tevfik’in flaneur gezginin öncülerinden sayılabileceğini doğrulamaktadır. Ayrıca yazarın geziye çıktığı zaman tarihsel olarak memurlar ve aydın kesiminin ağır baskı altında tutulduğu bir dönemdir. İbnülcemal Ahmet Tevfik tüm bu atmosferi arkasında bırakarak adeta rind-meşrep bir edâ ve vélosipèdle, o dönemde İstanbul’da dahi nadir görülebilecek bir araçla, bir nevi misyoner bir vizyonla yola çıkması bu romantikliğin bir diğer yönüdür. Fakat flaneur gezginin gezi için bir misyon taşıdığı görülmez. Dolayısıyla burada söz konusu olan durum yazarın ana amacının yalnızca gezi olması ile açıklanabilir. Her ne kadar tavır flaneur gezgini anımsatsa da *Vélosipèd İle Bir Cevlân* ana amacı yalnızca gezi üzerine kurulu metinlerdendir.

Eserin yazılış nedenleri üzerine değinilmesi gereken bir diğer hususun eserin adını da oluşturan “vélosipèd” faktörüdür ki eser bisiklet üzerine bir şiirle ile başlar ve yine bisikletle yapılan gezinin tafsilatları ile biter. Ayrıca geziden mügayir olarak bisikletin tanımı ve işleyişini anlatan bir bölüm de başlangıçta verilir. Dolayısıyla yazarın bisiklet sevdası mı geziye vesile olmuştur yoksa gezmek için mi kolaylık olsun diye bisiklet aracına başvurmuştur gibi soruları, aslında maceracı yazarın bisiklet sevdasının gezi için aracılık ettiği şeklinde cevaplanabilir. Gezi metni boyunca bisikletle ilgili malumat ve son tahlilde “vélosipèd” odağı, yorumu doğrular niteliktedir.

b. Velosipet ile Bir Cevlân’da İsimlendirme Tercihleri

İbnülcemal Ahmed Tevfik’in *Vélosipèd İle Bir Cevlân* isimli gezi kitabının isimlendirilmesinden ana ve ara başlıkları isimlendirmeye kadar pek çok hususi tercih ön plana çıkmaktadır. Öncelikle eserin isimlendirilmesinde

“vélosipèd” atfı kendisinin de bilhassa vurgulamak istediği Bursa gezisinin aracı da olan bisiklete karşılık gelir. İlk bisiklet 1880’lerin sonlarında Dersaadet’in sokaklarında görülmüştür. “vélo” Fransızca bir kelime olup bisiklete, “ped” ise ayak kelimesine karşılık gelir. Ali Kemal’in “vélosipèd”e “Derrace” denilmesini önerse de teklifi kabul edilmemiştir (Süme ve Özsoy, 2010: 347). İsim tartışmaları bir yana “vélosipèd” dönemin Osmanlı’sı için yeni olmaktan öte “Şeytan işi/arabası” diye de lanetlenmiştir. Bu bağlamda meselenin ciddiyetini öğrenmek açısından Turhan Selçuk’un aktardığı vesikalara dikkat çekilmelidir:

“Güzel İstanbul’umuzda huzur kalmadı. Sonu nereye varır bilmem ama bir zındık ‘şeytan arabası’ namı altında, iki tekerlek üstünde, dikkat buyurunuz iki tekerlik üstünde, düşmeden mukaddes sokaklarımız üstünde... Alenen ve korkusuzca seyretmekte ve dyâr-ı Rûm’dan ithal bu kâfir arabasıyla nurlu İstanbul’umuzda şeytanet ve melânet saçmaktadır. Halk paniğe kapılmış hükümet-i âlî’den imdat beklemektedir. Velosipet, vatan, millet; tehlike sokaklarımızda dolaşırken bizler uyuyoruz. Uyanalım efendiler, uyanalım!..” (Selçuk, 1972: 21)

1885’te *Tarîk*’te yer alan bir makaleye göre Mösyö İstefinas adlı bir şahıs bisikletle İstanbul’a gelmiş buradan İzmir’e ve Ankara’ya yine aynı şekilde geziler düzenlemiştir.

“Mösyö İstefanis adında bir Amerikalı velospid ile seyahat ve Dersâa’det’e muvasalatıyla buradan dahi hareket ettiğini yazmış idik. Ankara’dan yazıldığına göre mûmâ-ileyh İzmit’ten 5 günde şehri mezkûra muvasalat ve Vali Paşa hazretleri ile memûrin-i vilâyet ve binlerce ahali merkûmun hareketini temaşa etmişler ve merkûm kendisine yapılan rica üzerine 3 defa şose üzerinde vélosipèd ile yürüyüp 1200 yarda mesafeyi 2 dakika 14 saniyede kat etmiştir. Merkûm bilahare vali paşa hazretleri ile memûrin-i vilâyetten veda idüp Yozgat’a mütevecciyi-i azimet olmuş ondan dahi Sivas’a azimet etmiştir”¹⁰

Bu haberin İbnülcemâl Ahmet Tefkî’in bisikletli Bursa gezisine ilham olabileceği pek tabiidir. 1887-1888 yıllarına gelindiğinde ise bisiklet meraklısı Abdülcanbaz’a pek büyük külfetlere mâl olan aynı “velosipet”, bu tarihten kısa bir zaman sonra Hüseyin Rahmi Gürpınar’a bir doktor tavsiyesi ile rastlaşmış ve Türk romanına da böylece giriş yapmıştır. Hatta Gürpınar bisiklet sayesinde daha az enerji ve zaman ile İstanbul’un gitmediği görmediği pek çok yerine de görme fırsatı elde etmiştir. (Cömert, 2019: 166) Bu bağlamda bisiklet, etrafındakileri keşif iken öte taraftan kendini de keşiftir ki bir yazar için şüphesiz ihtiyaç olunan yeni söyleyişler böylece temin edilebilir. Ya da diğer bir ifadeyle bisiklet yazara yeni ilhamların kaynağı olabilir: “Çevrilen ilk pedal, yeni bir özerkliğin kazanılmasıdır, mükemmel bir kaçamak, elle tutulur bir özgürlük, ayak ucundaki harekettir, makine bedeninin arzusuna cevap verir, hatta neredeyse onun önüne geçer. Ufuk birkaç saniye içinde sınırlarından kurtulur, manzara hareket etmeye başlar. Artık başka yerdesindir. Bir başkasındır, hâlbuki hiç olmadığı kadar kendinsindir; keşfettiğin şeysindir.”. (Auge, 2010: 25) Bu bağlamda denilebilir ki bisikletin istediği maceracı ruh ile yazarın motive eden, yazmaya götüren ruh arasında bir benzerlik kurulabilir. Dolayısıyla İbnülcemâl Ahmet

¹⁰ Tarik Gazetesi, 20 Zîl-kâde 1303 Rumî Sene 19 Ağustos 1301 (31 Ağustos 1885), S.517.

Tevfik'in henüz bisikletin tanınmadığı, tanındığı kesimce de "lanetli", "şeytan arabası" olarak görüldüğü bir dönemde bisikletle İstanbul'dan Bursa'ya gezisi ve hatta bu geziyi anlatma çabası dikkate değerdir.

Eserin isimlendirilmesinde dikkati çeken bir diğer husus ise "cevelân" kelimesidir. "Cevelân" dönemin gezi eserlerinden sıklıkla görülen bir kelime olup daha çok "dolanma, dolaşma, gezinti" ye karşılık gelmektedir. (Devellioğlu, 2013) Dolayısıyla "cevelân" ile ya kısa zamanlı ya da dar gezi güzergâhlarının anlatıldığı metinler isimlendirilmektedir. Örneğin Ahmed Mithat Efendi'nin 1889'da Müşteşrikler Kongresi için yurt dışını görme vesilesiyle yazdığı eserin ismi *Avrupa'da Bir Cevelân*'dır. Yine İstanbul'un kıyıları üzere yaptığı gezinti *Sayyadâne Bir Cevelân*(1893) ismini almıştır. Her iki gezi de dar zaman aralığına işaret etmekle birlikte, ikinci eserinde coğrafya olarak da sınırlı bir rota takip edilmiştir. İbnülcemal Ahmet Tevfik'in cevelânı ise "velosipet" üzerine kurulu bir gezintidir. Aslında eser, Galata rıhtımından son anda şimendiferin uygun fiyatının cazibesine kapılıp "İdare-i Mahsusa Vapuru" yerine İngiliz şimendiferleri ile Mudanya'ya ulaşan iki arkadaşın kısa zaman dilimindeki görece dar bir güzergâhta yolculuğunu içermektedir. Fakat bu yolculuğun en önemli atfı "velosipet"tir. Dolayısıyla burada vurgulanması gereken bir diğer husus gezintinin önemli bir kısmını da oluşturan gezi aracı olan "velosipet"tir.

c. Ana Bölümlerin İsimlendirilmesi

Gezi metinlerinde kimi zaman yazarının tasarrufuyla kimi zaman da editörlük tercihlerle metne ara başlıklar verilerek gezilecek mekânlar arası geçişler sağlanmaktadır. Yazarlar bazen zaman ana bölümleri isimlendirirken gezilen coğrafya ile bağlantılı tercihlerde bulunmakta bazen de coğrafyadan bağımsız tasarruflarda bulunmaktadır. İbnülcemal Ahmet Tevfik'in *Vélosipèd İle Bir Cevelân* isimli gezi kitabında sıklıkla kullanılan ve yazarının bizzat tasarrufu olan ana bölümlerin isimlendirilmesi, metnin bir diğer atıf noktası olarak değerlendirilebilir. Yazar ana bölümleri isimlendirirken çoğunlukla mekân veya coğrafi hareketliliği göz önünde bulundurmıştır. Eserini "Münderecât", "İfade" ve "Mukaddime" ayrı tutularak 10 bölüme ayırmıştır. Bu bölümler sırasıyla şöyle listelenmektedir:

1. Ufak Bir Seyahat Kararı
2. Vapurda Beş Saat
3. Mudanya'da
4. Mudanya'dan Bursa'ya
5. Bursa'da Birkaç Gün
6. Bursa'dan Aksu'ya
7. Aksu'dan İnegöl'e
8. İnegöl'den Yenişehir'e
9. Yenişehir'den Tekrar Bursa
10. Bursa'dan Azîmet.

Görüldüğü üzere yazar gezi metnini, gezi kararının alınmasıyla başlayan bir süreçle başlatmıştır. Ayrıca, numaralandırılmış başlıkları da doğrudan içerikle ilgili alt başlıklara ayırmıştır. Alt başlıklarda ayrıca bir numaralandırma sistemi kullanmamıştır. Örneğin sekizinci bölüm olan “İnegöl’den Yenişehir”e ana başlığı altındaki izlenimlerini ayrıca “Yenişehir’de”, “Yenişehir Kasabası” olarak alt başlıkları ile vermiştir. Kitabın orijinalinden farklı olarak Kayra’nın çalışmasında bu uzun ve teferruatlı bölümleri, daha anlaşılır şekilde gruplandırmak adına nicelik olarak da daha fazla alt başlıklara¹¹ ayırarak verilmiştir. Özdemir’de ise ana başlıkların altında anahtar kelimelerle içeriğe atıfta bulunmanın dışında alt başlık kullanılmamıştır.

d. Kullanılan Materyaller

Gezi metinleri, gezilen bir coğrafyanın okuyucuya aktarımını merkeze alan izlenimsel metinlerdir. Gerçek bir coğrafyanın bütün unsurları ile okura ulaşmasını arzulayan gezgin yazar, bu bağlamda yalnızca edebî araçlarla yetinmeyerek ayrıca anlatılan coğrafya ile ilgili fotoğraf, harita, kroki gibi metni destekleyici yardımcı materyaller kullanmayı tercih edebilir. Bu bağlamda İbnülcemal Ahmet Tefvik’in *Vélosipèd İle Bir Cevlân* isimli eserinde birtakım hususi tercihler dikkati çekmektedir. *Vélosipèd İle Bir Cevlân*’ın bisiklete dair bilgileri içeren “Mukaddime” bölümünde bir adet bisiklet resmi kullanılmıştır. Metnin sonunda ise yazar bir tablo ile, gezilen yerler arasındaki mesafeyi, bisiklet ile seyirde kat ettikleri hızı ve bu hızla bağlantılı olarak mekânlar arası yolculuk ne kadar sürede yapılmış gibi bilgiler aktarılmıştır. Böylesi detaylı, zaman ve mesafelerin bisiklete göre ölçüldüğü bir tablo ile modern gezi metinlerinin ve üslubunun kapısını aralamaktadır. Metnin bitiriliş kısmında ise bir kuş figürü ve bisiklet tekerleği resmi bulunmaktadır. Fakat Kayra ve Özdemir’in metinlerinde ise söz konusu gezi kitabının neredeyse tamamı, harita, resim ve fotoğraflarla¹² verilmiştir.

Gezi edebiyatı içerisinde kullanılan materyaller, İbnülcemal Ahmet Tefvik’in eserinde çoğunlukla “velosipet”i tanıtmaya amaçlı yerleştirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu Bursa gezisinin en mühim atıf noktalarından biri şüphesiz “velosipet”tir. 1900’lere doğru “Hüdavendigâr Vilayeti”ne doğru çevrilen pedallar aslında Bursa’nın taşrasından merkezine kadar önemli bir panoramasını sunarken “velosipet”i de Bursalılara, Bursa’yı da ilgili okurlara yine bisikletle tanıtmıştır. Dolayısıyla Bursa gezisini tamamlayan en önemli yardımcı unsurlardan biri olarak da “bisiklet” görülebilir.

1.2. Velosipet ile Bir Cevlan’ın Üslup Özellikleri

Gezi türü, barındırdığı biçim ve üsluptaki mozaik yapısı ile sınıflandırılması zor hatta temel özelliklerin belirlenmesi hususunda muhtelif bakış açlarına haiz en esnek türlerden biridir. Bununla birlikte türün “ne”liğini ve dahi eserin

¹¹ İbnülcemal Ahmet Tefvik, *Velosipet ile bir Cevlan* (Çev. Cahit Kayra), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006. Söz konusu bölüm “Abidin Civarında Güneşte Bisiklet Tamiri”, “Değirmende İkrâm”, “Deliklikaya Boğazı”, “Köylüce Bir Öğle Yemeği”, “Yıkık Bir Çınarın Gölgesinde”, “Türk Pehlivanların Piri”, “Ahâliyi Memnun Etmek için Meydanda Dönmek” olmak üzere metnin orijinalinden ayrı yedi tane ara başlık içermektedir. Metnin orijinalinde böyle bir başlıklandırmadan bahsedilemez.

¹² Nezaket Özdemir’in yayıma hazırladığı “Yüzyıl Önce Bisikletle Bursa” başlıklı eserin kapağında İbnülcemal Ahmet Tefvik’e atfedilen fotoğrafın kendisinin olmadığını Feza Kürkçü 1890’ların Sonunda Velosipet İle Bursa’ya Bir Gezi isimli yazısıyla ispatlamıştır: <https://t24.com.tr/k24/yazi/1890-larin-sonunda-velosipet-ile-bursa-ya-bir-gezi,3852> (12.07.2022).

gezi edebiyatında durduğu noktanın belirlenmesi için birtakım üslup özelliklerinden yani bir metnin nasıl yazıldığı ile ilgili içsel dinamiklerden bahsedilmesi de zaruridir. Bu bağlamda İbnülcemal Ahmed Tevfik'in *Vélosipèd İle Bir Cevelan'ında* barındırdığı zengin içeriği, sahip olduğu üslup özellikleriyle, başarılı bir şekilde okura aktardığı görülmektedir. Fakat Batılı türlerin yeni yeni yerleştiği bir edebî atmosferde, yazarın bunu nasıl yaptığı ve hatta gezisini "şeytanın arabası" olan bisikleti tanıtmaya gibi bir misyonla nasıl sunduğunu anlamak, hem yazarın niyetini hem de edebî eserin başvurduğu biçimsel özelliklerin konumlanışını anlamada yardımcı olacaktır.

Bir eserin üslubunu belirleyebilmek için birçok yaklaşım hâlihazırda mevcuttur. Fakat metinde kullanılan anlatım teknikleri ve bu tekniklerin coğrafyayı okura aktarmadaki rolü, anlatıcının özellikleri ve konumu, metnin zamanına ilişkin birtakım veriler ve bu verilerin ışığında gezi coğrafyasının bugünkü durumu arasındaki farklar, metnin bakış açısı ve metnin merkezinde kullanılan dil, yazarın üslubu ortaya çıkarmada, gezi edebiyatında yazarın üslubunun konumlanışını anlamlandırmada yardımcı olacaktır.

1.2.1. Anlatım Teknikleri

a) Betimleme Tekniği

Betimleme, temelde zihinde tasavvur edilecek bir biçimde anlatmayı içerir. Özkırmımlı özellikle nesirde betimlemenin önemine işaret ederken, betimlemenin, betimlenen nesnenin diğer nesnelere ayırt edilecek düzeyde detaylı ve çok iyi bir gözlem sonucu ortaya çıkacağını vurgulamaktadır (Özkırmımlı, 1991: 30). Sadece kurgusal metinlerde betimlemenin var olmadığı ayrıca diğer edebî metinlerde de yazarların betimlemeyle, anlatılan durumun veya nesnenin zihinsel tasvirini gerçekleştirmek adına bir örneği, gerçeğe yakın bir kopyasını sunmak esastır. (Wolf, Bernhart, 2007: 9) Gezi metinlerinde ise gerçek bir coğrafyanın okurda söz konusu coğrafyayı görme isteği uyandıracak bir biçimde tasvir etmek esastır. Bu yüzden betimlemenin işlevi, gezginin gören gözü hükmündedir.

İbnülcemal Ahmet Tevfik'in *Vélosipèd İle Bir Cevelan* isimli gezi kitabında kullanılan anlatım tekniklerinin başında betimleme tekniği bulunmaktadır. Yazarın dönemin yeşil Bursa'sının tabiatı karşısında büyülenmiş olduğu aşikârdır. Bu gördüğü nefis coğrafyayı okura aktarmak için yer yer Arapça-Farsça tamlamalarla, uzun cümleler ve şiirsel anlatım kullanmaktan çekinmemekte ve klâsik edebiyatın ifade imkanlarından yararlanmaktadır. Fakat buradaki betimlemelerin amacı klâsik edebiyatta olduğu gibi edebî kuvveti ispatlamak değil, okurun görmediği bir coğrafyayı, okura en etkili biçimde, daha doğrusu okurun da zihninde canlandırabileceği ölçüde aktarmaktır.

"Ovaya ve bilhassa şark cihetine hâkim bulunan bu set Bursa şehrinin en güzel mevkisi denilmeye şayestedir. Oraya çıkılınca vasi bir ova, daha doğrusu tabiat gibi üstad-ı zey kudretin dest-i maharetinden çıkmış bir levha-yı zümrüdün bir saha-yı bahar-ı âyin karşısında bulunuyor. Etrafı ihata eden dağlar sanki bir has-ı ihtirâm ile ovaya doğru mutmail görünür. Birer hât-ı simîn vadiyi birçok mahalinden katî eyleyen taraf-ı mevcudeyi tezyin etmekte bulunan mevzûn kavak ağaçları, rüzgârın âheste tahrikiyle temevvücân olan yoncalarla birleşerek, şu mevsimde eyyâm-ı bahara nezîyyeler teşkil ediyor. Cenûbda kemâl-i azimetle yükselen Keşiş Dağı'nın zirvesindeki setre-yi sefid kâm-ı iş'ia âfitâb ile parıl parıl parlıyor. Yer yer o mahzâ-yı cebel-i mezkûrun eser-i ibdâî olan gölçeğizler,

akarsular, âsumândan düşmüş sehâb-ı simîn misalli zînetterâz olmakta bulunuyor. İşte bunlar nâzariyeti bedai’i-i tabiata karşı cezbedâr-ı hayret ediyordu.”(İbnülcemal Ahmet Tevfik, 1900: 75)

İbnülcemal Ahmet Tevfik *Vélosipèd İle Bir Cevlân*’da betimlemelerin gezi seyri boyunca değil, çoğunlukla şehrin panoramik görüntüsünü vermede veya tabiat tasvirlerinde kullanmıştır. Eserin geneline bakıldığında betimleyici anlatım tekniğinin panoramik çerçeveleri çoğunlukla tabiat anlatımlarında görülmüştür. Bu noktada yazar, tabiata karşı heyecanlı bir romantik olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber yazar, bulunduğu konumu bildirerek, etrafında bulunan gerçek mekânların ismini bizzat zikrederek söz konusu betimlemeleri hayalî bir iklim olmaktan çıkarıp gerçeklik düzlemine oturtmaktadır. Bilhassa ifade edilmelidir ki gezi metninin görevlerinden biri bahsedilen coğrafyanın okurda gezip görme isteği uyandırması misyonunu İbnülcemâl Ahmet Tevfik yukarıdaki alıntı görüldüğü gibi canlı betimlemelerle lâykıyla yerine de getirmektedir. Bu bağlamda yazarın bilinçli bir tercih olarak böylesi sanatlı bir dili kullandığı da düşünülebilir. Çünkü eserin önemli bir kısmını oluşturan “velosipet” ile hareket ve dahilinde anlatılan maceralarda detaylı betimlemelere rastlanılmaz. Böylece yazarın sanatlı ifadelerden kaçınması üslupsal bir tercih olarak düşünülebilir.

Vélosipèd İle Bir Cevlân’da betimleme tekniği, dönemin yaşayış biçimlerini takip etme açısından da bizzat sosyokültürel vesikalar sunmaktadır. İbnülcemal Ahmet Tevfik, Bursa’nın merkezinde eğlence yerlerini görmek için arkadaşı ile dışarı çıktığında karşılaştığı manzaraları detaylı anlatarak dönemin eğlence kültürü hatta giyim kuşamı hakkında okurlarını bilgilendirmeyi de ihmâl etmemektedir.

“Kısa camdan altında göğse kadar kuşak, kuşağın hemân alt cihetinden bede ile diz kapaklara kadar kar gibi beyaz dizlik ayaklarda kırmızı yahut siyah yemeni, başında yazma sarılı fes, uzun püsküllü, erbâb-ı mezâk her masada üçer dörder bazıları yalnız olarak oturmuşlar.” (İbnülcemal Ahmed Tevfik, 1900: 64)

Böylece yazar tabiattan ayrı olarak Bursa’nın insanları, onların giyim kuşamları, yaşayış biçimlerine ilişkin birçok unsuru, bütün detayları okura aktarmak amacıyla betimleme tekniğini kullanmıştır. Bu eylem tüm metne yayılmış ve dolayısıyla da bir teknik olarak işlenmiştir.

b) Öyküleme Tekniği

Öyküleme genellikle roman, hikâye ve tiyatro gibi kurgusal metinlerde olayların kişi, zaman ve yer belirtilerek anlatılmasıdır (Çotuksöken, 2012). Gezi metinlerinde ise öyküleme ise öykülemenin çoğunlukla kurgusal metin üzerinde tecrübe edilmesinden dolayı göz ardı edilmiştir. Fakat bununla beraber gezi yazarları, gezdikleri coğrafyalardan elde ettikleri izlenimleri, kendilerinin de içinde olduğu bir hikâye etme metodu ile vermektedir. Bu metot sayesinde gezi metinleri yalnızca coğrafyanın mâlumâtı değil aynı zamanda coğrafyaya bizzat yapılan bir gezinin hikâyesini de duyma fırsatı vermektedir. Dolayısıyla gezi metinlerinde yazarın tasarrufu ile icra edilen öyküleme tekniği, gezi metnini durağanlıktan kurtarmakla birlikte coğrafyaya daimî bir canlılık verme işlevine sahiptir.

İbnülcemal Ahmet Tefvik'in *Vélosipèd İle Bir Cevelân*'ında en sık rastlanan bir diğer anlatım tekniği ise öykülemedir. Yazarın 1890'lı yılların sonunda arkadaşı ile Galata rıhtımından bisikletlerini de alarak yelken açtıkları Bursa gezisi, henüz yolculuk başlamadan verilen yolculuk planı hikâyesi ile başlar. Gezi de Bursa'dan ayrılma ile sona ermiştir. Fakat burada en ufak ayrıntı, kahramanları kendisi, arkadaşı ve yol seyrinde karşılaştığı Bursa ahâlisiden ve pek tabîî "velosipet"ten oluşan adeta bir hikâye planı gibi verilmiştir. Söz konusu durumun Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerinden mülhem olduğu düşünülebilir. Dönemin memur aydınlarından İbnülcemâl Ahmet Tefvik'in de Evliya Çelebi'den haberdâr olması pek kuvvetle muhtemeldir. Yazara dair bilgiler çok sınırlı olsa dahi yazarın gezi malumatını, hikâye düzeninde vermesi ve zaman zaman detaylı bilgiler vermek için hikâyesinden çok uzaklaşmış gibi görünse de dengeyi sağlayabilmesi, merkeze tekrar yolculuğu koyabilmesi hakikâten dikkat ve takdire şayandır.

"Bisikletin birini sandala indirdik diğer araba ile refiğimi de sandala alıp açıldık. Zaten sahil yirmi metre bile uzakta değildi. Lakin havanın bozuk olması bu kumpanyanın ve öbürüne binip de bu eziyeti çektiğimizden dolayı biz de hayli nedâmet hâsıl etti. İskeleye yanaşmış olan idare vapuru yolcularının kemâl-i istirahat ile çıkmalarına gıpta ediyorduk. Sandal baştan kara edildi, bacakları sıvalı sandalcılar velosipetleri alıp biz de sandaldan atlayıp sahile ayak bastık." (İbnülcemal Ahmed Tefvik, 1900: 31)

Anlatı anlamı büyüğü bir "hikâye" edîşte bulacaktır (Currie, 2010: 22). Anlatının temeli mutlak surette hikâyedir. Nitekim *Binbir Gece Masalları*'nda da en kritik nokta hikâyenin devamlılığıdır. Şehrazat hikâyeler söyledikçe hayatta kalabilmektedir. Öte yandan hikâye yalnızca kurgusal metinlerde görülmüş. Örgülenme bağlamında, pek çok metinde belirli bir öyküsel izlek bulunmaktadır. Burada işaret edilen nokta tahkiye geleneğidir. Yani kurgusal metinlerde vücut bulan hikâye diğer metinlerde tahkiyesel düzen olarak görülmektedir. Dolayısıyla hikâyenin yalnızca kurgusal metinler dâhiline hapsedilmesini yanlışlayan bir örnek olarak *Vélosipèd İle Bir Cevelân*, gezinin de hikâyeden mugayyir düşünülmemeyeceğini ortaya koymaktadır. Yazar bundan sonra gelen "Mudanya'da" isimli bölümde de gezi serüvenini Bursa'nın iç mahallelerine doğru sürdürerek anlatır. Fakat yazarın mutlak surette bağlı kaldığı temel anlatım tekniği olan öyküleme, kendisi, yol arkadaşı, Bursa ve velosipet dördlüsü dahilinde bir gezi hikâyesinin seyrinden ibarettir.

c) Özetleme Tekniği

Gezi metinlerinde sıklıkla bölüm sonları yahut metnin "Hâtîme" olarak isimlendirilen bölümleriyle geziye dair elde edilen izlenimler okura özet bir şekilde kısaca anlatılarak ya bir sonraki coğrafyaya geçiş sağlanır ya da metin sonlandırılır. İbnülcemal Ahmet Tefvik'in *Vélosipèd ile Bir Cevelân* isimli gezi kitabında da eserin son bölümünde teknik olarak özetleme tercih edilmiştir. Fakat diğer gezi metinlerinden ayrı olarak yazar burada geziyi değil, gezide kullanılan araç olarak bisikletin nereden nereye, saat kaçta, ne kadarlık bir mesafede yol aldığını özetlemiştir. Hatta yazar bu bilgileri içeren bir tablo ile okuru detaylı bir şekilde aydınlatmıştır.

"Varsın vapur Marmara'yı yarararak yolunda devam ededursun, biz de dolaşılın maallerin bir zübdesini yapalım diyerek, zirâdaki cetveli meydana getirdik. Galata rıhtımına yanaşmıştık ki yağmurlu bulutlar bizi nihayet buracıkta sıkıştırıp on dakikadır nüzul eden dolu taneleri ile bir iyice ıslattıktan sonra mehr-

i münîr İstanbul'a mahsus bir taravatiyle ışı'a nisâr olmaya başladı, bundan dolayı yolda yağmur yemedik diyemeceğiz.

(...)

29404- 2728: 26676 demek oluyor. Zaten alet dekametre irae eylemiş, binaen aleyh onun gösterdiği herhangi bir adetin kaç metreyi irae ettiğini bilmek için sağ tarafına bir sıfır ilâvesi kifayet eder. O halde 266760 iki yüz altmış altı bin yedi yüz altmış metre yani iki yüz altmış altı kilometre yedi yüz altmış metre yol kat etmiş demektir." (İbnülcemâl Ahmet Tefvik, 1900: 126)

Gezi edebiyatında özetleme tekniği çoğunlukla okura baştan beri gezilen yerleri tekrar hatırlatarak metne ve geziye bir son vermeyi amaçlarken İbnülcemal Ahmet Tefvik'in eserinde gezinin değil de "velosipet" deneyimini aktarma amaçlı kullanılmıştır. Bu bağlamda yazarın eserin sonunda verdiği mesafelerin bisikletle ne kadar zamanda alındığını içeren bir tablo bulundurması da dönemi için bir ilk örnektir. Bu durum özellikle ulaşım araçlarının dönüşmesiyle gezinin odağının bir taraftan da ulaşım aracı ve bunun doğal bir sonucu olarak yolculuk yazılarının niceliğinin artmasına da işaret etmektedir.

ç) Metinlerarası Teknik

Metinlerarasılık kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısında bir metnin başka bir metinle kurduğu ilişkileri postmodern edebiyat bağlamında yeniden gündeme getiren bir anlatım tekniğidir. Dolayısıyla hâlihazırda mevcut olan teknik ortamın sağlanması müsaadesi sayesinde yeniden işlevsel hâle getirilmesiyle gündeme taşınmıştır. Kristeva'ya göre bir metin, diğer metinlerin derlenmesiyle oluşturulur (Kristeva, 1980: 36). Aktulum ise parçalılıkta tamamlanmamaya işaret ederek metinlerarasılığın yazarın güdülenme sonucu bizzat tercih ettiği bir teknik olarak tanımlamaktadır (Aktulum, 2004: 14-16). Her iki değerlendirmeden yola çıkarak metinlerarasılığın temel metni güçlendirici en güçlü tekniklerden biri olarak düşünülebilir. Ayrıca metinlerarasılık tekniğiyle yazarın "daha"sını ulaşma gayreti birlikte düşünülebilir. Yazar hiçbir zaman elindekilerle tatmin olmayacak ve hep "daha"sını; "daha" iyi anlatma arzusunu gâye edinecektir.

İbnülcemâl Ahmet Tefvik'in *Vélosipèd İle Bir Cevalân'*ında göze çarpan bir diğer teknik, metinlerarasılıktır. Metinlerarasılık tekniği, eserde iki şekilde teşekkül etmiştir. Birincisini yazarın Mudanya ve Yenişehir hakkında henüz geziye çıkmadan elde ettiği¹³ bilgileri içeren metinler oluşturmaktadır. Bu bölümler metnin içinde koyu yazılarak başlık ortalanmış hâlde, ayrı bir bölüm gibi verilmiştir.

"İnegöl Kasabası

İnegöl kasabası- bu nâm ile tevessim olunan ve şimalden cenuba dolu beş, ve şarktan guruba doğru arzı 2,5 saat imtidat ederek Keşiş ve Ahû dağları piş-gâhında bulunan latîf bir ovanın hemân vasıtında kâindir. Sakarya nehri şu'abatından Göksu ile sakî olunan mezkûr ova münbit ve mahsuldardır. Kasabaya yı mezkurenin mâlik olduğu ciyâdet-i hava ovanın manzure-yi dil-rübâsiyle mütenasıptir. İnegöl Bursa'ya 46 ve Aksu'ya 21 kilometre Yenişehir'e ise 30 kilometre ba'idtir. Al'el-umûm-i kasaba yedi

¹³ Yazarın deyimiyle oradan buradan topladığı.

mahalle itibar edilerek 2110 hanesi 8000'i mücâviz nüfusu muhtevadır.” (İbnülcemal Ahmed Tefvik, 1900: 96)

Vélosipèd İle Bir Cevlân' da metinlerarasılığın ikinci görünümü ise İbnülcemal Ahmet Tefvik'e ait olduğu kuvvetle muhtemel olan şiirleri de gezi izlenimlerine bir nefeslenme verilip aktarılmasından meydana gelmektedir. Yazarın Mudanya'da bir sabah erken uyandığında karşılaştığı atmosferi mısralara aktarması, okura ayrıca Mudanya'yı bir şair gözünden de tanıtmayı dikkat çekmektedir. Böylesi bir girişim, bölümün başında da ifade edilen, yazının eksik kaldığının hissedildiği bölümlerde yazarın başka metinlere (bu kendi metni olsa dahi) danışması, hatta örnekte de görüldüğü gibi şiirin gücüne başvurmanın tamamlanma hissini temin olarak okunabilir.

“Rakitçe bir deniz,
Mehtaplı bir semâ
Altında ihtizaz
Etmekte görseniz:
Pür şevk ü pür safâ
Deryâda cilvesâz
Olmakta aks-i mâh
Çıt... yok, eserdi kâh
Aheste pek şemîm
Bir ruh gibi nesîm
Bahrin de sathını
Okşardı gaşyedip
Eylerti mevcehiz.” (İbnülcemal Ahmet Tefvik, 1900: 45)

“Mudanya'da Bir Gece” ismini taşıyan şiir, gezgin yazarın şiirdeki maharetinin müjdecisidir. Nitekim İbnülcemal Ahmet Tefvik, 1908'de yayımlanan *Hürriyet-i Millet* ile şairliğe hususi alâka ve istidadını ispatlayacaktır. Yazarın şiirle münasebetinden ayrı olarak Bursa üzerine bir gezide niçin nazma başvurduğunu aydınlatmak için eserde benzer şekilde tesadüf edilen diğer manzumelere bakılmalıdır. Bu durumu, yazarın karşılaştığı coğrafya karşısında duyduğu coşku ve haşyetle açıklamak mümkündür veya yazar, tıpkı Sisifos gibi karşılaştığı coğrafyayı anlatmak için hep “daha”sını “yeniden” arzulayacaktır. Nitekim yazar yalnızca bu şiirle yetinmeyecek ayrıca Tophane'den Bursa'yı seyrederken aynı heyecanla şunları nazmedecektir:

“Bârek Allah! Bu ne vadi? Bu ne mera-yı nemâ-dâr?
Arz edip çehre-yi hazarî çemenistân ile eşçâr
Sanki tanzir ediyor mâh ağustosta baharı
Var mıdır başka bir iklimde bu vadi gibi âsâr? (İbnülcemâl Ahmet Tefvik, 1900: 60).

Yazarın gezi izlenimlerinin ayrıca nazım hâlinde okuyucuya iletilmesi gezi edebiyatı içerisinde manzum gezi metinleri gibi ender rastlanan bir sınıfa da işaret eder. Metne sağladığı imkânlar ile metinlerarası esneklik dönemi için hayli öncül bir adımdır. Bununla birlikte Türk edebiyatı yüzyıllarca süren nazımın hâkimiyeti altında olması düşünüldüğünde söz konusu durum nesirde dahi nazımdan kopamama olarak düşünülebilir. Ayrıca ifade etmek

gerekir ki şiirden gezinin tam olarak yılı belirtilmese de ağustosta gerçekleştirildiği bilgisi verilmektedir. Metnin söz konusu mısralara kadar olan bölümünde şimdiye kadar doğrudan ay verilmemiş; yalnız gezginlerin hararetle soğuk su arayışlarından yaz mevsimi olduğu tahmin edilmiştir. Fakat nazım üzerinden geziye ilişkin böylesi bir bilginin intikali göstermektedir ki *Vélosipèd İle Bir Cevalân*'da sayılı birkaç girişim hâlinde dahi olsa gezi ve gezi metnine bütüncül bir yaklaşım için nazmı nesirden ayırt etmemek gerekir.

Eserde ayrıca Bursa'nın eğlence yerleri gezilirken içeride "*Mey imiş vasıta âram-ı dile/Giderirmiş gâm-ı ferdâ-yı bile/İçelim badeyi, biz zevk edelim/Varsın ehıbbâ acısın hâlimize*"¹⁴ beyitlerinin terennüm edildiği ifade edilir. Söz konusu mısralar ehl-i sâfâ tarafından terennüm edildiğine göre yazarın kendisine ait değildir. Eğer öyleyse ise dahi bu mısraların kaynağı henüz bilinmemektedir. Ayrıca bu bölümler birer "kolaj"dır. Yazarın kendi şiirleri dışında başka şiirler de kullanmasıyla metinlerarasılık tekniğine başvurmuştur. Böylece gezi edebiyatı için metin, çağının çok ilerisinde yaklaşım ve tekniklerle kaleme alınmış nadide bir örnektir.

▪ "Gezi"de Anlatıcı Yâhut Şehrazât

Anlatıcı unsuru çoğunlukla kurmaca metinlerle birlikte anılsa da gezi metninin de mutlak bir ögesi anlatıcıdır. Anlatıcı olmadan metnin var olması mümkün değildir. Anlatı bir odağın bulunduğu çok sesli, kompozit bir yapıdır ve mutlak surette yazarın kendisi olsun olmasın bir sese muhtaçtır. (Bal ve Tavor, 1988: 45-46) Gezi metnlerinde anlatıcı, bizzat coğrafyayı deneyimleyen ve izlenimlerini doğrudan okura ileten adeta bir gezi rehberidir. Dolayısıyla anlatıcı olmadan gezi gerçekleştirilemez. Anlatıcının yoksunluğundan doğan gezi metinleri ancak coğrafya ders kitabı olarak kalmaktadır. Anlatıcı, gezilen coğrafyaya ilişkin pek çok unsuru bir araya getirip kendi penceresinden kristalize ederek bütüncül bir resmin elde edilmesine katkı sağlar.

Vélosipèd İle Bir Cevalân'da anlatıcı, tasvirî yazar¹⁵ konumunda bulunmaktadır. Buradaki işlevi, geziyi aktarmak, bir nevi öykülemektir. Eserin başından itibaren yazar gezinin planlanış evresini, yola çıkışı ve İstanbul'a dönüşü de dâhil, bizzat ileterek metnin içinde bir kahraman olarak süreci aktarmaktadır. Bununla beraber metin özelinde ayrıca ifade edilmelidir ki yazar burada daima "biz" anlatımını tercih etmiştir. Aslında yazarın burada kastettiği kendisi ve refiği olmakla beraber belki de refiğinden daha evla olarak gördüğü bir diğer yol arkadaşı "velosipet"idir. Nitekim bu gezinin temel oluşturucusu da yine "velosipet"tir.

"İki buçuk saatten ziyâde vakit geçirmiş idik; menba civarında ovaya karşı mutat odalar inşa edilmiş, orada kalmak arzu edenlerin istirahatı de temin kılınmıştı. Mahâl-i mezkuru gezdik; oldukça muntazam ise de yiyecek içecek tedariki pek müşkül." (İbnülcemal Ahmed Tefvik, 1900: 88)

Vélosipèd İle Bir Cevalân'da tasviri konumda bulunan yazarın yol arkadaşına dair bilgiler bilhassa sınırlı tutulmuş, bunun yerine asıl refiği olan "velosipet" üzerine detaylı durulmuştur. Yazarın velosipet tutkusu ve Bursa'nın

¹⁴ a.g.e. s. 64.

¹⁵ Tasvirî yazar konumundaki anlatıcı tüm geziyi, başından geçenleri detaylı bir şekilde aktararak aslında gezi metninin merkezine kendisine yerleştirir. Bu tip metinlerde birinci tekil kişi anlatımı yoğunlukta olduğu için tüm coğrafya yazarın gözü ile öznel bir pencereden verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Kılıç, M.M. (2020). Yeni Türk Edebiyatında Bir Edebî Tür Olarak Gezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Mersin.

kendisinde bıraktığı hayranlıkla beraber yazar, zaman zaman okuru yönlendirici, öznel konumunu da okura hatırlatmaktadır. Söz konusu durumu teyit için hemen hemen aynı zamanda Bursa'ya seyahat eden Hüseyin Vassaf'ın *Bursa Hatırası* isimli eserinde yine tasvirî anlatıcı konumunda olduğunu, benzer şekilde İbnülcemal Ahmet Tefvik gibi Bursa'dan ziyadesiyle etkilendiğini, gayet öznel ve teferruatlı anlatımlarından gözlemlemek mümkündür. Fakat Hüseyin Vassaf gezi metninde¹⁶ bilhassa tarihsel, kültürel pek çok ayrıntıyı okura aktarma gayreti ile öznelliğini perdelese de İbnülcemal Ahmet Tefvik bunu başaramamıştır. Bu bakımdan 1896'da Bursa'ya gerçekleştirdiği gezisinden izlenimlerinde¹⁷ Fatma Hayrünisa Hanım hem tasvirî yazar konumuyla hem de tarihî, kültürel malumatları arka planda bırakmasıyla İbnülcemal Ahmet Tefvik'in üslubuna yaklaşmakla beraber; Fatma Hayrünisa Hanım Bursa gezisinden nâ-memnun ayrılırken İbnülcemal Ahmet Tefvik Bursa'dan ve velosipetinin performansından ziyadesiyle hoşnut ayrılmıştır. Fatma Hayrünisa Hanım'ın Bursa'ya karşı tavrı aynı yıllarda Bursa'ya bir gezi¹⁸ gerçekleştiren Dr. Şerafettin Mağmumi'ye yaklaşmaktadır. Fakat Şerafettin Mağmumi'nin bir doktor olarak karşılaştığı olası manzaralara ayrıca kendisinin yönetim aleyhtarı bir Jön Türk olmasını da eklemek gerekir.

▪ Metnin Dilsel Unsurları

Edebî eseri kuran temel öge dildir. Anlam, yalnızca dildedir ve dil, sosyal ve kültürel dünyaya uygun bir biçimde oluşmuştur (Özcan, 2022, s. 33). Her eserin var olma aracı olan dilin nasıl kullanıldığı da yapıtı anlamlandırmada şüphesiz yegâne kılavuzdur. Burada aslolan edebî eserin tek bir anlamından ziyâde, muhtemel anlamları üzerine düşünmek olduğundan yazarın bilhassa dili kullanma tercihleri önem kazanmaktadır. Fakat ifade etmek gerekir ki araştırmacı için yazarın niyeti sorgulamaktan daha çok yapıtına yansımış istekleri yorumlama en mâkûl yoldur (Uygur, 2021: 49-50).

Bu bağlamda İbnülcemal Ahmet Tefvik'in *Velosipet ile Bir Cevalân*'ını kullanılan dil tercihleri bakımından değerlendirmek, aynı zamanda yazarın gezi üslubunu tâyin için de mutlak zarurettedir. Yazar bisikletli seyreden Bursa gezisi izlenimlerini aktarırken tasvirî yazar anlatıcının da kendisi olması sebebiyle çoğunlukla bisikleti, yol arkadaşı ve kendisinin dâhil olduğu "biz" merkezli bir dil kullanmıştır. Gezi metinleri izlenimlerin aktarıldığı dolayısıyla da diyalogların geri planda kaldığı, metnin sabit bir hızda seyrettiği eserlerdir. Fakat *Vélosipèd İle Bir Cevalan*'da yazar söz konusu tekdüzeliği kırmak, izlenimleri reel bir zemin ve samimi bir çerçevede vermek için çoğunlukla kurgusal metinlerde görülen diyalogları kullanmıştır. Yazar, metin içinde Bursalılarla gerçekleştirdiği birtakım diyalogları doğrudan aktarmıştır.

¹⁶ Hüseyin Vassaf, *Bursa Hatırası* (Yay. Haz. Mustafa Kara, Bilal Kemikli) Bursa Kültür A.Ş., Bursa, 2010.

¹⁷ Fatma Hayrünisa Hanım, 1896 Baharında Bursa (Yay. Haz. Nezaket Özdemir), Bursa Kültür A.Ş., Bursa, 2010.

¹⁸ Şerafettin Mağmumi, *Anadolu'da ve Suriye'de Seyahat Hatıraları* (Yay. Haz. Nazım Hikmet Polat), Cedid Neşriyât, Ankara, 2010.

-Bize zahmet verir mi?

“-Hayır bu kadar dalga vapuru böyle sallamaz. Pek ziyâde bir şey olursa vapurlar Gemlik Körfezi’ne giderler. Bu denizin küçüklüğüyle beraber limanı çoktur. Lakin en iyisi İzmit Körfezi’yle İstanbul limanıdır.

-Akıntısı ziyâde midir? Vakıa boğazdan ceryân eden sular hemen az gibidir.

-Hiç akıntı ziyâde olmaz mı? Karadeniz Boğazi’ndan gelen sular, bu denizin tam ortasında bazı yerde saatte beş, bazı mahalde de yedi kilometre süratle akıntı yaparlar.” (İbnülcemal Ahmet Tevfik, 1900: 22)

İbnülcemal Ahmet Tevfik’in *Vélosipèd İle Bir Cevalân*’ında kullandığı dilin bir diğer atıf noktası da okura izlenimlerini aktarırken sohbet havası oluşturmayı bilhassa tercih etmesidir. Tanzimat roman ve hikâyesinde bir kusur olarak adledilen yazarın metne dâhil olarak “metnin büyüü”nü bozması bir sorun olarak görülürken aynı dönem gezi metni için bilakis anlatılan coğrafyanın gerçekliğini arttırmada ve dahi samimi atmosferi sürdürmede yardımcı olmuştur. Bu bağlamda yazarın dil tercihinin, bilinçli olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim bunca yol boyunca sadece aktarmacı ve asık suratlı bir dile sahip yol arkadaşı/anlatıcısı, okurun da tercih etmeyeceğini tahmin etmesi pek de zor değildir.

“Bizim velosipetimizi gören kahveci, elinde bir büyük su şişesi bir bardak oldu hâlde geldi. Kahveleri sade istediğimiz zaman getirmesini tembih ettik. Getirilen su gayet berrak idi. Hele soğukluğunu eğer kuyudan çekip doldurduğunu görmemiş olsaydık mutlaka kar ile soğutulmuş zannederdik.” (İbnülcemâl Ahmed Tevfik, 1900: 49)

Yazarın eserinde gerek konuşmaları doğrudan aktardığı diyaloglara yer vermesi gerek ise okurla bir sohbet içerisindeymiş gibi izlenimlerini anlatma gâyesi gösteriyor ki yazar *Vélosipèd İle Bir Cevalân*’da “diyalojik dil”i tercih etmiştir. Dolayısıyla diyalojik dilin metinde iki temel kullanım alanı mevcuttur: bizzat halkla gerçekleştirdiği konuşmalarda diyaloglara başvurulması ve genellikle sohbet türünde tercih edilen karşısındaki ile konuşuyormuş gibi bir diyalogun kullanılmasıdır. Diyalojik dil Bakhtin’in işaret ettiği başkasının söylemi ile monolojinin tekdüzeliğini kırma ve dile bir başkası ile de imkân sağlama eğilimine işaret eder. Böylece edebî metnin en kapsayıcı özelliği, diyalojik bir dilin varlığıdır (Bakhtin, 1999: 64). Yazarın bizzat tercihi olan diyalojik dil, geziyi daha yakından seyretme imkânı vermekle birlikte ayrıca yazarın anlattığı coğrafyadan insan portreleri de tanıma imkânı sağlayarak, gerçekçiliği de arttırma işlevi kazandırmıştır.

1.2.2. Velosipet İle Bir Cevalân’ın İçerik Özellikleri

Gezi edebiyatı bir coğrafyanın izlenimlerini içerdiği için aynı zamanda coğrafyaya ilişkin sosyokültürel değerlerden dinî inanç ve mimariye dair pek çok unsuru da aktaran çok sesli bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda içerik tamamen gezi yazarının tasarrufunda şekillenir ve herhangi bir konu sınırlaması bulunmamaktadır. (Kurt, 2015: 51) Hatta bir şehrin hafızasını takip etmek için gezi metinlerine bakılması zaruridir çünkü gezinin arka planda bulunan işlevlerinden birisi de bir şehri bütün yönleri ile okunmasına imkân vermektir. (Tosun, 2020: 189) Söz konusu içerik geziyi ve anlatılan coğrafyayı daha somut bir şekilde iletmenin bir aracı olmakla birlikte gezi metinlerinde içerik aynı zamanda tarihî birçok belgeyi, mâlumâtı sunma, destekleme veya çürütme gücüne de sahiptir. Örneğin

Fransız Rustichello'nun Uzak Doğu seyahatinden izlenimlerini içeren gezi kitabı, Orta Çağ'da, Uzak Doğu'ya dair malumatları da içeren ilk ve tek metindir (Löschburg, 1998: 38). Dolayısıyla gezi metinleri, edebî bir tür olmasının yanında aynı zamanda anlatılan coğrafyaya ilişkin sosyal, siyasî, kültürel birçok unsura dair mâlumâtı barındıran, mozaik bir yapıdır.

İbnülcemal Ahmet Tefvik'in *Vélosipèd İle Bir Cevelân* isimli gezi kitabı birçok açıdan içerdiği bilgiler sayesinde zengin içeriğiyle dikkat çekmektedir. Örneğin yazar, günümüze kadar ulaşmış Ebe Kaya'ya dair efsane ve inanışları yöre halkından dinleyerek aktarmıştır.

"Mudanya'ya yarım saat mesafede 'Ebe Kaya' namında büyücek bir kaya vardır ki ziyaret-gâh-ı umumî olmuştur. Zürriyeti olmayan hârunlar mezkûr kayanın dibine giderek toprağı eşeleyip oradan çıkan zî-ruhu yerler, Cenâb-ı Hakkk'a yalvarırlar, bu yüzden ismi umumiyet üzere Ebe Kaya tesmiye ediliyormuş öyle mi?" (İbnülcemal Ahmet Tefvik, 1900: 43)

İbnülcemâl Ahmet Tefvik'in gezi metni ayrıca dönemin Bursa'sında yetiştirilen tarım ürünleri, sokak lezzetlerinden kuş türlerine kadar engin bir gözlem yeteneğini, bilgi süzgecinden de geçirerek okura aktarmıştır. Fakat bununla beraber yazar söz konusu bilgilerle okuru boğmamış; bunun yerine işaret ettiği malumatın eserini güçlendirici bir zenginlik olarak görmüştür.

"Telgrafhane karşısındaki muhallebici dükkânı açık bulunduğu oraya girdik. Ahududu ile kaymaklı dondurma yapmışlardı. Orada yediğimiz dondurma hakikaten pek pek nefisti. Hele kaymaklısı. Hele kaymaklısı. Dersaadet'te en meşhur dondurmacılarınki ile kıyas kabul etmeyecek derecedeydi. Mezkûr dut böğürtlen cinsinde, Keşiş civarında Hüdâ-yi nâbit bir meyvedir ki hemen Bursa'ya mahsus gibidir. Nefis şerbeti dahi yapılıyor." (İbnülcemal Ahmet Tefvik, 1900: 58)

Yolda mütenevvi kuşlara müsadif olduk. Hele tarakçın tesim ettikleri sorguçlu kuşlar pek kesirdi. Bizi görerek öteye beriye uçuşup saklanıyorlardı." (İbnülcemal Ahmet Tefvik, 1900: 87)

İbnülcemal Ahmet Tefvik'in bisikletli Bursa gezisinden elde ettiği izlenimlerinde 19. yüzyıl Bursa'sına dair pek çok mâlumâtın da elde edildiği görülmektedir. Konakladığı otellerden, uğradığı restaurantlara, Tatar, Abdal ve Nilüfer köprülerine, Ziraat-i Mekteb-i Şahanesi'ne Acemler'e, Setbaşı, Hükümet Konağı ve civarı, Eskihisar, Tophane, Tahtakale, Keşiş Dağı, İstasyon, Yeniyol, Hacı Evhad Hanı, Müftü çevresi, Ilıcak Boğazı, Kazgancı Derbendi, Gazhane, Oylat, Çitli, Terce Kaplıcaları, Hasanpaşa Köyü, Ahi Dağı, Hamza Bey Yokuşu, Delikkaya Boğazı, Kızılıklı Boğaz, Dinboz ve daha nice Bursa hatırasını, coğrafyasını, tezyin ettiği bilgilerle okurun dikkatine sunmuştur. Hatta Bursa'nın soğuk suları ile meşhur olmasının yanında İbnülcemal Ahmet Tefvik eserinde yazın gittiği gezide soğuk su bulmadığından sıklıkla dert yanar. Aynı şikâyet, birbirileri yakın tarihlerde geziye çıkan Fatma Hayrunnisa Hanım'ın eserinde bulunmaktadır ki söz konusu içerik bahsi geçen genel kabulü¹⁹ çürütmektedir.

¹⁹ "Efendim, suların sıcak olmalarının sebebi su yolları toprağın altında yapılmamış, gündüz akşama kadar güneş yolları kızdırıyor, tabii sular da ısınıyor. Daha evveli suda biraz ihtiyaca göre değildi. Sonradan birçok çeşmeler yaptılar." (İbnülcemâl Ahmet Tefvik, 1900: 36)

Aksi görüş için bkz. Ali İhsan Karataş, Bursa Suları ve Su Vakıfları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C. 17. S.2, 2008.

Fakat vurgulanması gereken en önemli içeriklerden biri de bisiklete dair bilgilerin de metne coğrafyaya ilişkin mâlumât kadar özenle yerleştirildiğidir. Metnin özellikle giriş ve sonuç bölümleri, yalnızca bisiklete ayrılmıştır. Yazar giriş bölümünde çoğunlukla bisikletin tanıtımı üzerinde dururken, metnin genelinde yol seyri boyunca bisikletle gezide karşılaşılabilecek tüm senaryoları okurla bizzat deneyimleyerek paylaşmıştır. Son bölümünde verilen tablo ise, zaman dâhilinde bisikletin mesafeler arası kat ettiği yollar listelenmiştir ki içeriğe ayrıca sayısal verilerle desteklemek de hem ender görülen bir eğilim hem de yazarın geziye çıkış amacını tam olarak belirleyen bir ispattır.

SONUÇ

Bu çalışmada 1890'ların sonunda Bursa'ya bisikletli bir gezi düzenleyip izlenimlerini sonrasında kitaplaştıran aydın, devlet adamı, memur bir maceraperest olan İbnülcemâl Ahmet Tevfik'in *Vélosipèd İle Bir Cevalân*'ının gezi edebiyatında durduğu nokta içerik ve üslup özelliklerinden yola çıkılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın vardığı birtakım sonuçlar hem yazara hem de esere ilişkin yeni bilgileri de gün yüzüne çıkarmıştır. İlk olarak kimliği ve şahsiyeti hakkında henüz bir uzlaşma sağlanamamış olan Ahmet Tevfik'in, Mirlivâ Cemal Paşa'nın oğlu olup, Galatasaray Sultanisi'ni bitirip memur olduğu yeni argümanlarla belirlenmiştir. Ayrıca yazarın söz konusu gezi eseri dışında fotoğrafı anlattığı monografileri, tiyatro ve şiir kitabı olduğu delillerle (yeniden, temkinle kontrol edilerek) doğrulanmış yayımlanan eserleri ile gezi kitabı arasında sağlam bir ilişki olduğu görülmüştür. Böylece yazarın maceraperest, bisiklet sevdalısı yenilikçi bir aydın olduğu söylenebilir. Ayrıca gezi kitabında kullandığı anlatım teknikleri, dil özellikleri ve kullandığı materyaller ile hem gezi türüne hâkimiyetinin hem de yazarlık kâbiliyetinin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Bu durum da İbnülcemâl Ahmet Tevfik'in o dönem Bursa'yı ziyaret eden pek çok gezginin oluşturduğu metinlerden farklı, daha zengin bir anlatımı tercih ettiği görülmektedir.

Vélosipèd İle Bir Cevalân ayrıca 19. yüzyıl sonu Bursa'sını yol işçilerinden, eğlence yerleri ve mekteplere kadar zengin içeriği ile aktaran nadir metinlerden biridir. Bu noktada bir İstanbul sevdalısı olan yazarı, Bursa'nın büyülediği âşikârdır. Bununla beraber İbnülcemâl Ahmet Tevfik eserinde sıklıkla gezi aracı olan bisiklete atıfta bulunmuştur. Böylece denilebilir ki gezi kitabının merkezinde Bursa ve tüm imkânları ile bisiklet bulunmaktadır. Yazarın birkaç senede evvel yeni yeni sokaklarda görülüp "şeytan arabası" addedilerek lanetlenen bisikleti, biraz da Bursa ahâlisi tarafından tanınması ve sevilmesi sebebiyle tercih ettiği düşünülebilir. Çalışmada ayrıca eserin 1900 basımının sadeleştirilerek Latin harfli yayımlanması sebebiyle söz konusu eserlerle birlikte karşılaştırma yapılarak bir inceleme söz konusudur. Bu incelemelerde eserin ilk hâlimden Latin harfli metne aktarılırken dili çoğunlukla gereğinden fazla sadeleştirilerek verilmiş, bazı bölümlerin düzenlenişine doğrudan müdahale edilmiştir. Bu bağlamda eser ilk basımından hem dil hem de içerik yönünden fazlasıyla uzaklaştırıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Çotuksöken, Yusuf (2012). *Türkçe Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Özcan, Zeki (2022). *Dil Felsefesine Giriş*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Özdemir, Emin (2007). *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayıncılık.
- Özkırımlı, Atilla (1991). *Açıklamalı Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Aktulum, Kubilay (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Auge, Marc (2010). *Bisiklet Mucizesi. çev. İnci Uysal*. İstanbul: Hil Yayın.
- Bakhtin, Mikhail (1999). *Problems of Dostoyevsky's Poetics (Trans. Caryl Emerson)*. London: University of Minnesota Press.
- Cömert, Sinan (2019). *Şeytan Arabasının Yolcuları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Currie, Gregory (2010). *Narratives & Narrators*. New York: Oxford University Press.
- Devellioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- İbnülcemal Ahmed Tefik (1312). *Velosiped ile Bir Cevlân*. İstanbul: Yuvanaki Panayotidis Matbaası.
- Köse, Yavuz; Boya, Ebru ve Kate Fleet (2019). *Entertainment Among the Ottomans*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 183-207.
- Kılıç, Mürsade Meryem (2020). *Yeni Türk Edebiyatında Bir Edebî Tür Olarak Gezi*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Kristeva, Julia (1980). *Desire in Language*. New York: Columbia University Press.
- Kurt, Yasemin Dinç (2015). *Yurt Dışı Gezi Kitapları (1920-1980)*. Doktora Tezi. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Löschburg, Winfred (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Mehmet Süme, Selami Özsoy (2010). "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Bisiklet Sporunu". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24): 345-360.
- Mieke Bal, Eve Tavor (1981). "Notes on Narrative Embedding". *Poetics Today*, 2(2), Narratology III: Narration and Perspective in Fiction: 41-59.
- Selçuk, Turhan (1972). *Abdülcanbaz 7: Bir Velosiped Olayı*. İstanbul: Abdülcanbaz Yayınları.
- Şen, Yasin (2019). *Seyyah Olayım Bir Zaman*. İstanbul: H Yayınları.
- Tosun, Necip (2020). *Edebiyat Atlası*. İstanbul: Dedalus Yayınları.
- Uygun, Mermi (2021). *İnsan Açısından Edebiyat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Werner Wolf, Walter Bernhart (2007). *Description*. New York: Rodopi.